

ראשונים במושבה

הדרך שעברה רחובות מאז שיהושע חנקין קנה את אדמותיה ועד צמיחתה לעיר גדולה בישראל התחילה בלילה אחד של בדידות ופחד. סיפור מתמשך המתחיל ברחוב יעקב, עובר דרך מנוחה ונחלה ומגיע עד פרדס מינקוב | תמר הירדני

ההם, כאשר קרקעות נקנו בגושים על ידי אגודות וחברות, נהוג היה לחלק את השטח למגרשים, לאסוף את הכסף מכולם ואז לערוך הגרלה שבה נקבע אם תזכה לנוף מרהיב מול הים, או שמא לנוף קצת פחות מרהיב מול תעלת ביוב מקומית. ההצעה של אולגה הייתה אפוא מפתה מאוד, והשניים הסכימו לה מיד, אלא שאולגה התנתה את קיום החוזה בכך שהם ייגשו לאדמות דוראן עוד באותו יום ואף ילונו עליהן בלילה כהוכחה לחזקתם על המקום.

לילה לא שקט

בריאיין שפורסם לימים בכתב העת 'הדואר' תיאר קנטרוביץ את קבלת הפנים הצוננת ביותר שלה זכו השניים באדמות דוראן מצד הבדואים המקומיים. החבר'ה הביטו בהם בעויות גלויה ולא טרחו לענות על ברכתם לשלום. בהמשך נשרכו בעקבותיהם כלבים מפחידים וילדים קראו אחריהם קריאות גנאי, אך מבטו המצמית של קנטרוביץ סילק אותם מעליהם. השניים העבירו את שארית היום בטיול בחלקה הענקית, ואף עלו לרום שתי הגבעות השוכנות בה – הגבעה המערבית והגבעה המזרחית. הנוף היה מהמם ביופיו, ובערוב היום, כשישבו בראש הגבעה המזרחית והביטו אל הרי יהודה הקסומים, סיכם יוסיסוב הקשיש:

עם הרכישה ולא מצא קונים יהודים לאדמתו. אולגה השתוללה מכעס על אנשי אגודת חובבי ציון באירופה, והטיחה בהם שהם מדברים בלי סוף על ציונות והתיישבות וחקלאות, אבל לא עושים כלום כדי לממש את כל זה. עיקר כעסה יצא על כך שכל יום שעובר על המרחב העצום של אדמות דוראן ללא התיישבות יהודית מגביר את החשש שהערבים תושבי האזור ישתלטו על השטח ויקבעו עליו חזקה. רוגזה של אולגה הביא אותה לחפש בארץ ישראל יהודים אמיצים שיסכימו לגור על אדמות דוראן – בקרבת שבטים בדואים עוינים – ולו גם באופן זמני, עד שיימצא רוכש לקרקע. לאחר בירור מעמיק היא סימנה שני מועמדים ראויים: לייב יוסיסוב – לימים יוספון – יהודי קשיש מבריסק תושב יפו, בעל חיבה עזה לציון ומראה מעורר הוד קדומים אפילו בעיני הערבים; וניסן קנטרוביץ, צעיר עצום ממדים מפינסק, תושב ראשון לציון, בעל נפש יהודי הומייה ומראה של "לא כדאי לכם להתעסק אתי". היא כינסה את השניים והבטיחה להם שאם יתיישבו באופן מידי על אדמות דוראן הם יקבלו חלקה מוזלת ביותר, כולל בונוס יוצא דופן – לבחור את מיקום חלקתם בשטח. בימינו לא יעלה על הדעת לקנות מגרש בלי לדעת היכן הוא, אבל בימים



ק צת קשה להאמין, אבל העיר רחובות החלה את דרכה בעקבות עצבים שחטפה אישה צעירה בשם אולגה. כן, ההיא מגבעת אולגה. הגברת הייתה אשתו של גואל האדמות המיתולוגי יהושע חנקין, שבין היתר רכש בשנת תר"ן (1890) במיטב כספו את 'אדמות דוראן' שמדרום לראשון לציון. זו הייתה קרקע חקלאית נהדרת שהשתרעה על פני שטח עצום של למעלה מעשרת אלפים דונם, אך למרות מאמציו נתקע חנקין

היום כבר לא שומעים תנים ושועלים ברחוב
יעקב. בית יוספזון, הבית הראשון ברחובות

צילום: Gellerj



זלמן מינקוב עצמו נפטר בדמי ימיו, ולא ידע כי היוזמה החקלאית שלו תהפוך את רחובות כולה למעצמת הדרים

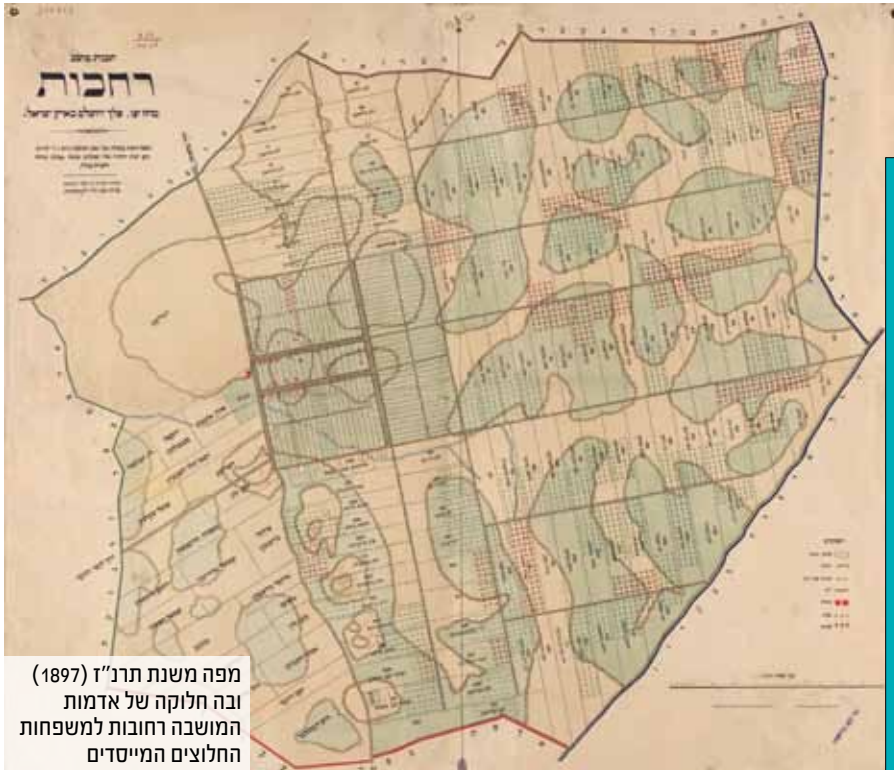
"יחידי?" שאל ר' לייב ברעד. "כן,
יחידי", ענית, "ובבוא חצי הלילה
אתה תתחיל לקרוא ולצעוק כדי
שאשמע ואענה, ואם לא אשמע את
קולך ואתה גם אתה לא תשמע קולי,
נלך איש לקראת רעהו בנחת ונאזין
לקולותינו, וכן נעשה עד שנשמע
איש את קול רעהו הקורא לעזרה ...
ובמקום אשר נשמע בראשונה איש
את קול אחיו – שם נקים בתינו"
(שם).

הרעיון להקים את הבתים באמצע הדרך,
במרחק צעקה זה מזה, התקבל בברכה,
והשניים פנו איש לדרכו בציפייה לשעת
חצות, אלא שהשעות הנוקפות לא
עברו בנעימים, בלשון המעטה. להקות
שועלים ותנים מייללים החלו להדהד
במרחב, כלבים נבחו בעוז, והבדואים
החליטו להפחיד את זוג היהודים הבווד
עד מוות ולכן פיזרו ברוח קללות ויללות
מקפיאות דם. קנטרוביץ לא התרגש

אה, אה, מחייה נפשות. ידענו אל נכון
שבסביבה זאת נחיה, בה ניקבר ובה
נקים דורות אחרינו
(עמיהוד נחמני, "הלילה הראשון",
'הדואר', ו' בתשרי תשכ"ג,
5.10.1962, עמ' 739).

כל שנותר אז לעשות היה לקבוע היכן
יעמיד כל אחד מהם את ביתו, זאת
אומרת, היכן ילון בפועל באותו לילה.
יוסיסוב תפס מיד את הגבעה המזרחית,
ולפיכך הכריז קנטרוביץ כי ביתו שלו
יהיה ברום הגבעה המערבית. עם רדת
החשכה התכוון קנטרוביץ לסור לגבעה
'שלו', אבל אז החלו החרדות לחלחל
בצמד – מה יקרה אם בשעת לילה
יותקפו על ידי השכנים העוינים ולא
ישמעו זה את זעקות רעהו? לקנטרוביץ
היה רעיון:

"ר' לייב! איש איש יעמוד הלילה על
ראש גבעתו".



מפה משנת תרנ"ז (1897)
ובה חלוקה של אדמות
המושבה רחובות למשפחות
החלוצים המייסדים

ארזתם לבד?



◀ מפה נפלאה של רחובות ששורטטה בד' בניסן תרנ"ז (1897) מציגה את "תכנית מושב רחובות, מחוז יפו, פלך ירושלים בארץ ישראל ... אחר שנחלקה אדמת 'מנוחה ונחלה' לחבריה בגורל". במפה מופיעים עשרות מגרשים מלבניים הנושאים באופן בהיר את שמותיהם של חברי האגודה ושל יחידים שאינם חברי אגודה, והיא מלמדת כי המושבה גבלה אז בין היתר באדמת העיר רמלה, באדמת עקרון היהודית, באדמת הכפר הערבי זרנוקה וב"אדמת המלך הנעבדת על ידי הבדואים".

◀ שני רחובות ראשיים נסללו ברחובות בראשית ימיה. האחד נקרא 'רחוב בנימין' על שם הברון רוטשילד, שכן לאחר שהוא ביקר במושבה והתפעל ממראה עיניו הוא העניק לה מתנה - מרפאה על חשבון הברון; והשני נקרא 'רחוב יעקב' על שם יעקב ברוידא, ראש אגודת 'מנוחה ונחלה'. הירושלמים נתקלו בשמו בנחלאות, בשכונת 'בתי ברוידא' שנבנתה על ידו.

◀ עיריית רחובות שימרה לא מעט מבתי הראשונים בעיר. כדאי לבקר בדף האינטרנט 'הארכיון לתולדות רחובות' ולקבל רעיונות למסלולי טיול ולאתרי מורשת מומלצים.

ממקהלת האימים, אבל חשש מאוד שמא יוסיסוב הזקן יתעלף מרוב בהלה. הוא ניסה לצעוק לו מלים מרגיעות, אבל הבין שקולו נעלם בתוך הקקופוניה הלילית ונותר אובד עצות. לבסוף נמתח קנטרוביץ על פסגת הגבעה למלוא גובהו ושחרר לחשכת הלילה שאגה מטורפת:

לא הכרתי את קולי. שאגתי שאגה איומה וארוכה! אחת ושתיים. שאגת אריה! השתקתי את כל הסביבה: הרוחות, האדם והחיה. נדמו הקולות, הכלבים לא חרצו לשונם, ובני ישמעאל נעלמו כאילו בלעתם האדמה (שם, עמ' 740).

עם השתרר השקט מיהר קנטרוביץ במורד הגבעה כדי לוודא שרוחו של יוסיסוב עוד לא פרח ממנו. לאורך הדרך הוא קרא שוב ושוב בשמו, אבל לא שמע דבר. חששותיו הלכו וגברו,

עד שהגיע לתחתית הגבעה המזרחית ופתאום שמע את הזקן קורא חלושות: "ניסן, הצילה! ניסן, אייכה?". יוסיסוב התגלה רועד כולו מפחד באמצע המדרון המזרחי, מה שגרם לקנטרוביץ למהר אליו, לחבק אותו, להרגיע אותו ואף להציע לו לנוח מעט. אך הזקן לא התכוון כלל לישון בלילה הזה:

"לא ולא! הלילה ליל שימורים הוא לנו. הם ניסו לייראנו ולהבריחנו ממקומנו ולא יכלו לנו. ובשומעי את קול שאגתך ידעתי כי פה נישאר! ניסן, היש לך חזנים או אריות במשפחה? כי שאגה לך מרעידת ארץ, שאגת אריה ממש! ושמי הלא לייב, יהודה אריה... ופה, במקום אשר אנחנו עומדים עתה, פה בנה אבנה את ביתי! (שם).

כפי שסוכם מראש, קבע קנטרוביץ את ביתו במקום שבו שמע לראשונה את



הצליחו לשמור על
עצמאות כלכלית. אנשי
אגודת 'מנוחה ונחלה'
מעיינים במפה, 1890

והוא זה שהעניק למושבה את שמה
'רחובות'.
כשמחפשים שם למושבה מקובל
לבחור שם נחמד המעיד על אופייה או
המביע תקווה באשר לעתידה, ולכן לא
נותר לנו אלא להניח בבדיחות הדעת
כי בלקינד ראה בעיני רוחו – ואולי
כך גם מקימי שדרות ונתיבות – פקק
תנועה אחד גדול. לזכותו נציין שהוא לא
המציא את השם יש מאין, כי כבר בספר
בראשית (י', י"א) מסופר כי אשור בנה
עיר בשם רחובות, אולם לערים האחרות
שבנה אשור הוא קרא נינֶה, כָּלַח וּרְסָן,
כך שלא ברור אם הבחור ראוי להיחשב
מקור השראה מוצלח לשמות ערים.
אדם נוסף שגילה את הקסם הנסתר
בשם 'רחובות' הוא יצחק אבינו, שכינה
בשם זה את הבאר שחפר. במקרה דנן אף
מופיע הסבר לשם הלא סטנדרטי: "יִקְרָא

קולו של יוסיסוב – למרגלות הגבעה
המזרחית – מה שהותיר את הגבעה
המערבית מחוץ לעסק. שני הבתים
היהודיים הראשונים על אדמות דוראן
נבנו אפוא ב-1890 במרחק לא רב זה
מזה, ועד היום תוכלו למצוא את בית
יוספזון – הבית הראשון ברחובות –
ברחוב יעקב 20; ואת בית קנטרוביץ
– הבית השני – לא הרחק משם, ברחוב
יעקב 2. סיפור גבורתם המרגש של
יוסיסוב וקנטרוביץ לא נשכח עד היום.
לצהלתה של אולגה החליטה אגודת
ההתיישבות 'מנוחה ונחלה' לרכוש את
אדמות דוראן במלואן.

מבנים למושבה

אגודת 'מנוחה ונחלה' הוקמה בוורשה
בתרמ"ט (1889), בתגובה לתלונותיהם
התכופות של אנשי המושבות בארץ
ישראל שלפיהן הברון רוטשילד
ופקידיו נוהגים בתוקפנות ובזלזול
בחלוצים הנתונים לחסדיהם הכספיים.
האגודה ביססה את שמה על הפסוק
מעורר רגשות האשמה "כִּי לֹא בָאתֶם
עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחְלָה אֲשֶׁר
ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם" (דברים י"ב, ט'),
והודיעה כי תקים על אדמות דוראן
מושבה עצמאית וגאה שלא תתקיים
על חשבון הברון ולא תחת עריצות
פקידיו המושמצים.

כדי לעמוד באתגר החליטו חברי
האגודה לא לעלות סתם כך ארצה,
אלא לבסס קודם כל את העסק על
פועלים מקומיים ולראות לאן נושבת
הרוח. השטח חולק לעשרות מגרשים
שנרשמו על שמם של חברי האגודה,
וגם על שם אנשים יחידים שלא היו
חברי אגודה והצטרפו בשמחה למפעל
ההתיישבותי העצמאי.

בטקס הקמת המושבה, שנערך על
מגרשו של יוסיסוב בט"ו באב תר"ן,
נכח גם ישראל בלקינד איש ביל"ו,

מודיעין שלום

איפה לאכול?

פונדק חיים גפלה

אוכל תימני
אברבנאל 2
כשר, בשרי, 08-9417077

ג'וג'ו

אוכל אתיופי
ישראל טלר 32
כשר, בשרי וטבעוני, 08-9964644

קפה מדע

מכון ויצמן
כשר, חלבי, 08-6723994

עוד באזור

פרדס מינקוב

בית אריזה משוחזר וחיזיון אורקולי
רחוב אבינועם נחמני
פתוח א"ה' 15:00-9:00
כניסה בתשלום בתיאום מראש
08-9469197

בית ויצמן

מכון ויצמן למדע, הרצל 234
פתוח א"ה' 16:30-8:30
כניסה בתשלום בתיאום מראש
08-9343230

בית הכנסת הגדול 'אהל שרה'

בנימין 45
כניסה חופשית בשעות התפילה
לתיאום סיור: משה גנץ, 054-4949339



מושבת פרדסים

בחלוף השנים התנסו הרחובות בשלל גידולים חקלאיים, עד שהחבר זלמן מינקוב הקים ב-1904 את פרדס התפוזים הראשון על שטח של מאה דונם. מינקוב עצמו נפטר בדמי ימיו כעבור שבע שנים בלבד, ולא ידע כי היוזמה החקלאית שלו תהפוך את רחובות כולה למעצמת הדרים וכי הפרדס שלו יהפוך יום אחד לאתר פרדסנות נוסטלגי יחיד מסוגו בארץ. בהמשך הצטרפו לרחובות עולים חדשים מתימן. הם הקימו בה שכונות חדשות והשתלבו בעבודת הפרדסים. המושבה הלכה וגדלה, נמתחה והתפתחה, ובתקופת המנדט הבריטי הפכה למרכז מחקר ארצי עם פתיחת הפקולטה לחקלאות והקמת מכון ויצמן הפעילים בה עד היום. ב-1950 הוכרזה רחובות כעיר ואם בישראל, ומאז ועד היום תוכלו למצוא ילדים וילדות משחקים ברחובותיה. ם

שמה רחובות, ויאמר כי עתה הרחוב ה' לנו ופרינו בארץ" (בראשית כ"ו, כ"ב). פסוק זה, כך טוענים זקני רחובות, הוא שהביא לקריאת המושבה בשמה.

השלב שבא אחרי מתן השם הוא בדרך כלל זה שבו העלילה מסתבכת, המושבה נקלעת לקשיים, החבר'ה מתים ממלריה והברון נקרא להושיע, אבל חברי 'מנוחה ונחלה' התגלו כטיפוסים קשוחים ומקצוענים שעומדים מאחורי המלה שלהם. הם הקימו ברחובות בית בן שתי קומות, מרתף ענק, אורוות סוסים וצריף גדול למטרות ציבוריות, וגייסו למעלה מ-500 פועלים ועובדי אדמה מקומיים, יהודים ולא יהודים, בתנאי מחיה מצוינים. בזכות עבודת הפועלים התברר עד מהרה כי אדמות רחובות לא יצלחו לגידול גפנים וכי כדאי לנסות ענפי חקלאות אחרים. המושבה תפסה תאוצה, מגרשים נמכרו, ותוך שנה אכלסו את רחובות 17 משפחות קבע. שנה אחר כך כבר הגיע מספר המתגוררים ל-77. ההצלחה הגדולה הביאה את חברי 'מנוחה ונחלה' ארצה, והאגודה פירקה את עצמה באופן רשמי ב-1897, עם מסירת כל מגרש לבעליו.

תמר הירדני

מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

